

241

NAGY ZOLTÁN:

A jogi aktusok és reálaktusok elhatárolása.

Szeged, 1949.

Diss. A 186

Diss.

A 186

Diss. A 186

Forrásművek.

Gajzágó László: A háboru és béke joga.-A nemzetközi jog mivolta.- 1948.évi jogbölcséleti előadások.

Moór Gyula: Bevezetés a jogfilozofiába.

Szászy István: Magánjog általános része.I.k.

Grosschmid Béni: Fejezetek c.művének jogbölcséleti fejtegetései.

Rousseau J.: A társadalmi szerződés.

Concha Győző: Politika.I.rész.

Pikler Gyula: A jog keletkezéséről és fejlődéséről.

Szabó Imre: Az emberi jogok mai értelme.

1. c i m .

A l a p v e t é s .

A jogbölcséleti, valamint a nem tételesjogi alapokat is figyelembevevő pozitív jogtudományok irodalmában igen kevesek által vitatott, de ma már általánosan elfogadott tétel szerint a jog által

nem szabályozott, közömbös, megengedett emberi cselekmények, vagyis a s z a b a d s á g helyzetei kívül esnek a jog világán^{1/} s így látszólag, első tekintetre sem tételesjogi, sem jogelméleti megvitatást nem igényelnek. " A szabadság ott kezdődik, ahol a jog végződik, és a jog ott kezdődik, ahol a szabadság végződik."^{2./}

E felfogás szerint szabadság alatt a jogi feltételektől független cselekvési, magatartási kört kell érinteni, tehát tágabb értelemben mindazokat az emberi magatartásokat, amelyeket a jog kifejezetten megenged + azokat, amelyeket még megengedő, tehát szabályozott alakban sem von rendelkezései körébe; szűkebb ér-

-----1./Moór.i.m.161-164.old.

2./Szász.i.m.I.k.139.old.

telemben azonban szabadság alatt csak az utóbbi magatartások körét kell értenünk, vagyis azokat a megengedett emberi magatartásokat, amelyeket a jog nem pozitív, sem negatív formában nem szabályoz. Erre az elhatárolásra vonatkozik Grosschmid Béninek az a látszólag jelentéktelenül elejtett kis megjegyzése, amely szerint: "Nem a törvény adta, hanem a törvény el nem vonta cselekvési kör szabadon hagyott töredéke annak a cselekvési körnek, amely a parancs előtt is megvolt."^{3./}

Ezt a megkülönböztetést figyelembevéve, a hétköznapi szóhasználatban alkalmazott szabadság, megengedett emberi magatartás

3./ Grosschmid:i.m.I.6.§.

körének kettéosztása miatt a jog szempontjából tökéletesen közömböseknek csak azokat a magatartásokat kell tekintetünk, amelyek a magatartások kifejtése után sem vonnak maguk után jogi hatásokat; azokat ellenben, amelyek végrehajthatók, minden jogi korlátozás nélkül, tehát nincsennek érvényességi kellékekhez kötve és megtételük után semminemű büntetési vagy végrehajtási jogkövetkezményt nem vonnak maguk után, mint reálaktusokat élesen el kell határolnunk azoktól az ugyancsak jogilag szabad magatartásoktól, amelyek azonban megtételük után a felsoroltak valamelyikében álló joghatást vonnak maguk után/beleértve a ref-

lektív, visszaható jellegű joghatásokat is./

Sőt, ha tágabb értelemben kívánjuk a kérdést venni, még a tökéletesen közömbös emberi magatartásokat is kapcsolatba hozhatjuk a jogrenddel, a pozitív vagy negatív jogi rendeléssel. Mégpedig egyrészt azáltal, hogy a jogalkotó legerősebb társadalmi hatalom jogalkotási felhatalmazása tekintetében szuverén lévén, az egy ideig szabadon hagyott magatartási kört bármikor bevonhatja szabályozása körébe, s így végeredményben állandóan fennáll annak lehetősége, hogy az illető életviszony jogi szabályozása megtörténjék /ennélfogva az a jelenlegi tény, hogy ezek a körülmények jogi szabályozás alá sem esnek, a jog-

alkotó negatív jogi magatartásaként foghatók fel/;-
másrészt az a körülmény, hogy a jogszabályok rendezett szövevénye - axiológiai értelemben - csak a fennálló erkölcsi rend függvénye, s a jog szabályai mindég azzal a hallgatag feltétellel létesülnek és érvényesülnek, hogy összhangban vannak a leg-erősebb társadalmi hatalom erkölcsi felfogásával s annak megváltoztatásával jogi aktus nélkül is hatályukat veszítik, annak megfontolására vezet, hogy a jog által szabadságnak tekintett magatartási kör is annak a másik normarendszernek az uralma alatt áll, amely a jogi normarendszerrel a logikai előzmény-következmény viszonyában van. Tehát

röviden: a jogi értelemben vett szabadság az erkölcs sokkal kevésbé szövegezett, de rendszerint ugyanolyan hatékonyan működő szabályainak uralma alatt áll, s így ha az erkölcs szabályaival az ebbe a körbe tartozó magatartás ellentétbe kerül, végső elemzésben magával a jogrenddel is szembeke helyezkedik.

Ez a gondolatmenete annak a modern jogi követelményekkel fellépő tételesjogi iskolának, amely a vitás életviszonyok megítélésének alapjául nem a tételes jogrendet, hanem az erkölcsi rendet kívánja tenni és amely szabadjogi iskola néven ismeretes. Emszerint minden jogsza-

bály azzal a hallgató feltétellel érvényesül, hogy a bíró tételes jogszabályok hiányában, vagy azok ellenére is megítélheti az életviszonyokat. Ennek a felfogásnak mai alakja úgy fejezi ki ezt a tételt, hogy a jognak tartalmilag meg kell egyeznie magával az élettel s attól csak abban szabad különböznie, hogy pontosabb. Mi más ez, mint annak elismerése, hogy a jogszabályok nem lehetnek kötelezőek, ha nem egyeznek meg a társas együttélés alapszabályaival: az erkölcsi szabályokkal és annak követelése, hogy joghatásokat jogilag is megengedett, sőt előírt módon nem jogi/szabadságkörébe tartozó/ reálaktusokat is maguk után vonhatnak.

A tételesjogi helyzet azonban mindaddig, amíg a szabadjogi iskolának ez a követelménye általános elismertetést nem, mást mutat. tételesjogilag jogi magatartásnak csak azokat a reálaktusokat kell tekinteni, amelyek mégtétele vagy amelyektől való tartózkodás jogsértés nélkül a jog címzettjének szabad belátásától, önkényes elhatározásától függ / pl. hogy kössön-e szerződést vagy sem/, a reálaktusok másik csoportját azonban nem. Ilyen értelemben helyes az a tételesjogi álláspont, amely szerint pontatlan és jogilag helytelen az ilyen magatartási körnek "jogkör^{ent}" való emlegetése/ pl.hogy jogom van szerződést kötni, jogom van saját telkemen építkezni stb./.

Ez a gondolat menet vezet el a jog céljának figyelembevételéhez: teleologikus szempontból vizsgálva a jogot, arra a megállapításra kell jutnunk, hogy alakilag a jog a külső emberi magatartások szabályozását tűzi ki céljául; anyagilag pedig közvetlen célja az ember szabadságának biztosítása olyan eszközökkel, amelyek a fizikai kényszeralkalmazást is magukban foglalják arra az esetre, ha a szabadság biztosítására egyéb ráhatások elégteleneknek bizonyulnak.

Ezt figyelembevée az a szabadság, amivel az egyén és az egyének csoportjai rendelkezhetnek, pozitív vagy negatív formában szükségképpen szabályozott szabadság s ezt a sza-

bályozást a jogrend az erkölcsi renddel összhangban kell hogy nyújtssa. Nem mondhatják ezzel azt, hogy a jognak tartalmilag mindig, és szükségképpen meg kell egyeznie az erkölcsi renddel, hanem csupán azt, hogy a jogalkotási felhatalmazásnak az a legalapvetőbb principiuma, hogy a felhatalmazott által létrehozott és valamiféle külső hatalommal érvényre is juttatott jogszabályok ne ellenkezzenek az erkölcs előírásaival. A kornkrét esetben azonban lehetséges, hogy a két normarendszer között tartalmi ellentét van ; az etikai norma szempontjából ilyenkor nem beszélhetünk jogszabályokról, hanem csak pusztán hatalmi,

önkényes parancsokról; a jogi norma szempontjából azonban ezek is jogszabályok lesznek, mert nincs tételes jog, amely kifejezetten kimondaná, hogy szabályai csak akkor érvényesítendők, ha megegyeznek az erkölcsi szabályok tartalmával. Ez tehát nem jogbölcseleti, hanem tételesjogi kérdés: jogbölcseletileg az előbbi, tételesjogilag az utóbbi álláspontra kell helyezkednünk. Ez aztán azta gyakorlati következményt vonja maga után, hogy valamely hatalmi kisebbség által alkotott "jogigényű" szabályok, mint pl. a forradalom parancsai keletkezésüktől fogva valóságos tételes jogszabályok, ha a konszolidáció megtörténik, vagyis a forradalom maga mögé tárdja sorakoztatmi a legerősebb társadalmi hatalmat; ha ellenben ez a konszolidáció nem

történik meg, "ex tunc" önkényes parancssá minősül. Az első esetben az erkölcsi szabályokkal való összhang valósul meg, az utobbiban az ezekkel való ellentét akadályozza meg a jogszabályokká válást.

2. c i m.

A j o g i h a t á s k ö r k é r d é s e.

A jogbölcsélet és a tételes jog között
az állandó és áthidalhatatlan különbséget mindég
az jelentette és fogja jelenteni, hogy a jogból-

csész kiléphet a tételesjog világából, sőt magából a jog világából is, míg a tételesjogász ezen belül maradni kénytelen. Abban a pillanatban, amidőn a tételesjogász is kilép ebből a körből, fejtegetései már nem tételesjogiak, sőt esetleg nem is jogiak, hanem szociológiaiak, általános filozófiaiak vagy jogfilozófiaiak lesznek.

Ezt figyelembevéve nem tételesjogi, hanem jogbölcseleti szabály a szabadság fogalmának és a joghoz való viszonyának az a meghatározása, amit az 1.cimben igyekeztünk alapjaiban kifejteni és amelynek talán legszebb kifejezés módját Grotiusnál találjuk meg, aki szerint: "Jus-tum est non solum quod a jure est, sed et quod

est ex omni parte perfectum."4./ Ennek oka, amint Moór is helyesen állapítja meg, hogy a legtöbb nyelvben a "jog", "jogos" szó kettőt jelent: a tételesjogilag és az erkölcsileg jogosat. Ezt figyelembevée telik meg gondolati tarlammal az a hires Cicero-mondás, hogy "Summum jus summa injuria", vagyis hogy a tételesjog maradéktalan, teljes alkalmazása erkölcsileg jogtalan/igazságtalan!/ eredményre vezet.

Fel kell vetődni ennél fogva, annak a kérdésnek, hogy vajjon a jog alkotására a legerősebb társadalmi hatalom által felhatalmazott tényezők jogalkotási hatalmának köre mire terjedhet ki, vagyis melyik és milyen az a kör = hatáskör, amelyben a jogalkotó a szabadságszférát megszorít-

4./Gajzágó. A háboru és béke joga. 22. old.

hatja vagy talán egyes szabadságokat meg is szüntethet?

A kérdés vizsgálatánál nem mellőzhető az a körülmény, hogy a jogalkotásra való felhatalmazást a legerősebb társadalmi hatalom kezdettől fogva valamely közösségre ruházta, mert hiszen - jog csak ott lévén, ahol emberi együttélés van és együttműködési igény létezik, - maga a legerősebb társadalmi hatalom fogalmilag közösség. Megtörténhetik azonban, hogy ez a közösség is átadja a maga jogalkotási felhatalmazását egyetlen személynek s ilyenkor a legerősebb társadalmi hatalomnak az így alkotott joggal szemben a helyeslés vagy helytelenítés erkölcsi-jogi magatartása marad csupán.

Ezt figyelembevéve elsősorban annak a tényezőnek, szervezetnek jelentőségét kell vizsgálni tárgyává tennünk, amelynek a törénelem során mintegy privilégiuma fejlődött ki jogtartalmu normák akkotására. Elsősorban tehát az állam működésével kapcsolatban kell vizsgálnunk, hogy mi az az egyéni kisebb közösségi szabadság, amelynek segítségével a jogi és nemjogi magatartások köre elhatárolható.

Nem vitás tétel, hogy az állam cselekvési körében jogi és nem jogi ^{vagy} reálaktusok ~~között~~ tömegével ~~köz~~ találkozunk. Ebből a szempontból állam alatt nem is lehet mást értenünk, mint olyan szervezetet, amely által létrehozott jogi és reálaktusok az

egyénektől különböző és azok önkéntes közösségeivel sem azonosítható külön személynek számítanak be s ez a külön személy az állam.

Az a fogalom, ~~hogy~~ amelyre az államnak e kétféle aktus létrehozására való felhatalmazását vissza szokták vezetni, a szuverénitás fogalma, amellyel kapcsolatban mindenekelőtt azt kell vizsgálnunk, hogy ez a fogalom miért került felismerésre és megszövegezésre csak az ujkor elején, Bodin János munkálkodásában? Bár kétségtelen, hogy ezt több ok eredményezte /hiszen nagy törénelmi változások mindig együttható okok, globális okfogalmak következményei/, tárgyunk szempontjából ezek közül csak a legerősebben ható okot

indokolt kiemelni. Ez az ok pedig röviden úgy jellemlhető meg, hogy az államok egyenjogúságának és függetlenségének elismerése csak a westfaliai kongresszus alaklmával/1648/ történt me; eddig az államokat a világuralomra való törekvés jellemezte, amire Gajzágó nagyon találóan egyhatalmi rendszernek szokot nevezni, szemben az azóta kialakult, de már az ókori Görögországban is kísérletezett állam-társadalom rendszerével. Az egyhatálmá rendszer, a világuralomra való törekvés /imperializmus, hegemonia/ éles ellentétben van a szuverénitás fogalmával, melynek nem csak belső, beljogi értelme van, tehát nemcsak az egyének és azok

önkéntes közösségei szempontjából való szupremáciája, hanem külső, nemzetközi vonatkozása is, amely az egyenranguságban, egyenjoguságban, az erkölcsi és jogi rend önmeghatározási képességében, valamint a többi hasonló közszervezetektől való függetlenségében jelentkezik.

Az így adott alapokon a szuverénitás fogalmának külső, nemzetközi vonatkozásu fogalma francia földön alakult ki először. Ennek pedig az volt a történeti oka /hiszen minden változást abban a korban kell vizsgálnunk, amelyben létrejött/, hogy a francia uralkodók elkerülhetetlenül szükségesnek tartották hangsúlyozni birodalmuknak egyfelől a pápától, másfelől a német-római

császárságtól való függetlenségét. Amidőn pedig a francia államhatalom erős centrális uralomná fejlődött, ez a követelmény kiegészült - a hűbéri-ség megszüntetése után - a belső tényleges és jogi főhatalom megvalósulásával. Nem voltak többé hűbérurak, akik saját területükön élő népességgel szembe abszolutisztikus jellegű hatalmat gyakorólhattak volna, hanem az állam minden lakosa - szükség esetén közvetlenül is - az államhatalomnak rendeltetett alá.

Az irodalomban Bodin ismerte fel ennek a korszaknak és követelménynek a szükségességét. Szerinte az állam több családnak s ezek közös céljainak "jogos kormányzása", legfőbb, szuverén hatalommal.^{5./} Tehát a szuverénítás azt a hatalmat,

5./Bodin.i.m.VIII.fejezet.

tekintélyt jelenti, amelyet emberektől eredő törvény meg nem köthet. E hatalom legfőbb tulajdonságai pedig: az oszthatatlanság, átruházhatatlanság, elévülhetetlenség és legfelsőbbség.

Lényegileg ugyanezt a felfogást látjuk a Bodint követő három és fél évszázad idevonatkozó irodalmában is. Ez az alapja Rousseau-nak a népszuverénitásra vonatkozó elméletének, mellyel ő a szuverénitás eredetét, végző elemzésben tehát a leg-erősebb társadalmi hatalom keletkezését és jellemzőit igyekszik megadni. Ezért így fejezi ki a szuverénitás lényegét: "Az összes javaik és egész személyiségük védelme végett egyesült embereknek az általános akarata a szuverénitás, mellyel szemben az

egyén minden jogáról lemond s amelyre minden akaratát átruházta!"^{6./} Némi összezavarása ez az állam és a nép szuverénítésének, de lényegileg nem különbözik a Bodin-félétől, vagy legalább is azzal ellentétben nem kerül.

A magyar irodalomban egyike a legszebb meghatározásoknak Concháé: "Az államnak az az ereje, melynélfogva önnön akaratának ura, s ebből folyólag önnön akaratával határozza meg céljait s ezek széközeit, az állam, a nemzet leglényegesebb tulajdonsága.....Ez uralmat az önnön akarat fölött vagy konkrét nyilvánulásában a függetlenséget más államok irányában, a fenséget a hozzá tartozót és más egyesek fölött szuverénítésnek, fenségnek nevezzük."^{7./}

6./ Rousseau:i.m.I.k.6.f.

7./ Concha.i.m.I.r.254-255.old.

A szuverénitásnak ez a meghatározása hatáskört ad az államnak, elvileg mendennemű jogi és nem jogi /reál/ magatartások kifejezésére, azokon a határokon belül, amelyeket a lehetőségek nyújtanak. Minthogy pedig nemcsak jogi, hanem reálaktusokra is vonatkozik, magát a szuverénitást nem lehet és nem szabad kizárólag jogi fogalomnak tekintenünk, hanem ebben is éppen úgy keverednek a jogi és nemjogi elemek, mint azokban a megetartásokban, amelyek a szuverénitáson alapszanak. A szuverénitás tehát van, vagyis tényleges, reális fogalom, mert van állam, amely szuverénitás nélkül elképzelhetetlen; de egyuttal jogi existenciája is van, mert az állam magatartási köre kizárólag

reálaktusokkal nem merithető ki: vannak olyan életviszonyok egyének és önkéntes közösségek között, amelyeket nem ad hoc módon, előzetesen tájékoztatás, kötelezés nélkül lehetne az erkölcs és az igazságosság szellemében megvalósítani, hanem amelyekre vonatkozólag az a társadalmi követelmény, hogy előzetes, általános módon, mindenkit vagy a személyeknek általában meghatározott körét kötelezzék, előre kiszámítható módon.

3. c i m .

J o g í é s n e m j o g i h a t á s k ö r

a z á l l a m b a n .

Az uralkodó felfogás szerint jog és állam az egyik irányban elválaszthatatlan, a másikban azonban elválasztható fogalmak; állam ugyanis nincs jog nélkül, jog azonban lehetséges, sőt van

állam nélkül is: a kezdetleges törzsszervezetek joga, valamint a nemzetközi jog. Ezért az államot meghatározhatjuk a joggal, de a jogot nem deffiniálhatjuk az állammal. Állam alatt jogilag szervezet főhatalmat kell érteni, vagy pontosabban: "Valamely jogrendszer egysége által egységbe foglalt emberi akaratoknak és cselekvéseknek az az összessége, amely a jogalkotók és jogalkalmazók összefüggéséből áll elő."^{8/}

Ha azonban ezzel szemben már az első családot, az első közösséget, stb., tehát az emberi együttélés legprimitívabb formáit is államoknak tekintjük, akkor az állam és a jog egymástól mindkét irányban elválaszthatatlan fogalomká válik.

Márpedig ilyen feltevésre indokunk van, ha figyelembe vesszük, hogy az állam csak valamely embercsoportnak olyan társadalmi szervezkedése, mely képes e csoport célkitűzéseit eszközölni azzal, hogy célkitűzéseit saját eszközeivel valósítja, s attól más hasonló erőket vissza tud tartani.^{9./} Ezért az állam őse, de egyben az első állam is a család, majd a nemzetség, azután következett a községállam/polis, melytől a politika elnevezés, mint az államra vonatkozó alapismeretek rendszere ered/, majd a városállam, tartományállam, és végül a mai nemzetállamok, mindig asszerint, hogy meddig terjedtek a hatalom eszközei. A birodalom azonban már nem állam, hanem államoknak szubordinációs viszonyban való szervezése.

9./ Ugyanigy Gajzágó: Jogbölcseleti előadások.

Az állami hatáskör kérdésénél azzal a nehézséggel találkozunk, hogy nem olyan anyagról van szó, amelynek körében megállapításokat tisztán racionalisztikus alapon lehetne tenni, mint-hogy a fejlődés, változás sokszor logikátlansággal párosult folyamatával is kell számolnunk. Igen helyes tehát az a meállapítás, mely szerint azok a hatások, amelyekkel az állam a benne élőkre befolyást gyakoról, sem tárgyiak, sem pedig mértékük és módjuk tekintében nem azonosak minden idők minden államában, hanem államonként és korszakonként attól függenek, hogy az államhatalom mindenkori kezelőit mily mértékben hatja át az állam igazi célja, milyen mérvben képesek az államcélnek a különböző életviszonylatokra vonat-

kozólag következményeit felismerni s hogy továbbá a helyesen felismert államfeladatok realizálásához milyen mértékben rendelkeznek tényleg a helyesen felismert eszközök felett.

Ez az államonként és korszakonként való változás a legélesebb formában abban az ellentétben szemlélhető, amely a közelmúlt "jogállamát" állítja szembe a mai kor "szociális államával". A múlt század állama: a jogállam az állami tevékenység működési elvéül kizárólag a jogszerűséget tette, vagyis megelégedett azzal, ha az állam és a többi közttestületek őrködnek a jogszabályok helyes alkotása és azok betartása felett s ha valamely jogszabályt megsértettek, akkor lépett csak működésbe.

A jogállam nem törődött azzal.

hogy a jogszabályok megsértése nélkül is igen sok igazságtalanság, embertelenség lehetséges, ami mellett az államnak nem szabad közömbösen elmennie. Minthogy ennél fogva az u.n. emberjogok általános elismerésével az állami működésben egyedüli alapelveként a jogszerűség kizárólagos szempontja többé fenntartható már nem volt, kerestek az államok a közösségi ~~élet~~ célok kiterjesztésének, nemkülönben a közösségi életre való irányító befolyás növekedésének megfelelően más elveket is, amelyek együttvéve biztosítani tudták, hogy a közösségi munkát állatni és irányítani hivatott közhatalmi működés a közösség céljait tényleg meg is valósítsa. Ezt lehet -Gajzágó nyomán - az államnövekedés szükségszerűsége törvényének mondani.

Nem kétséges azonban, hogy a jog-szerűség követelményét elevetni, vagy relatívnak tekinteni legalább akkora hiba lett volna, mint azt teljes merevségében továbbra is fenntartani. Ennelfogva a lényeges változás a mai szociális állam vezető elveiben annyi lett, hogy a jogszerűség követelményét nem tették kizárólagossá, hanem előírták, hogy mindott, ahol a feladat a jogszerűség elvei szerint a társadalom egészének vagy többségének érdeke irányában többé meg nem oldható, vagy ahol a jog szigorú alkalmazása szociális szempontból igazságtalan eredményre vezet/summum jus summa injuria/, az állami hatalom kezelői a joggal szemben is állást foglalhatnak és intézkedhetnek. A jogelméletben ennek a követelménynek túlzó formájában

az említett szabadjogi iskola felel meg, mérsékeltebb formában pedig az a felfogás, amely minden jogi cselekvésben jogszabályt lát, s a jogszabályok között csak asszerint tesz különbséget, hogy azok általános jellegűek-e, vagyis egyöntetű szabályozást kívánnak-e nyújtani az esetek egész jövőendő sorára /absztrakt szabályok/, illetve egyediek, konkrétak, amelyek csak egyetlen esetre ,maghatározott személy javára vagy terhére adnak szabályozást.^{9./} Az utobbiaknak azonban csak privilégialis , bírói étéleti és ügyleti tényállásait tekinti az a felfogás jogszabályoknak, de nem azokat a reálaktusokat, amelyek jogi hatásokat vonnak maguk után. És itt, ebben a körben találhatjuk meg az élet által is követelt disztinkciót a jogi

9./ pl.Szászy.i.m. 87.old.

aktusok és a ~~xaxkák~~ reálaktusok között.

A két kategória között az átmenetet a legalkalmasabb módon az u.n. blankettaszabályok vagy kerettörvények nyújtják, melyek intézményesítésével és mind szélesebb körűekké válásával lehetett a modern államnak elérni, hogy az igazságosságnak és méltányosságnak - tehát végül elemzésben a tétel-
es erkölcsnek - leginkább megfelelő magatartás kikényszerítése mégis csak jogi keretek között történ-
hessen.

Igy ki kellett alakulnia a jogi és reálaktusok sajátos vegyülékének: a közösségi munka rendszerének, ami annyit jelent, hogy az állami apparátus munkájának mindig a közösségi célokért kell folynia. Szociális államban a legszélesebb néprétegek

felemelése, a "félelemtől, elnyomástól és nélkülözéstől mentes élet" a közösség elsőrendű célja, mely adott esetben jogi eszközökkel valósítandó, szükség esetén azonban pótolhatják, kiegészíthetik vagy helyettesíthetik ezeket a reálaktusok is. Ezek azok az elvek, amelyek lehetővé teszik, hogy a közösség a fizikailag, szellemileg vagy gazdaságilag gyengébb személyeket oltalmazza és segíti az erősebbekkel szemben s így a társadalmi együttműködést a kölcsönös kiegyenlítés szellemében valósítja meg.

4. c i m .

A j o g é s s z a b a d s á g v i s z o n y a

a z e m b e r i a l a p j o g o k

k ö r é b e n .

Az a felfogás, amely az állam mindenhatóságából indul ki, más jogokat elképzelni sem tud. mint amiket az állam ad vagy pozitíve vagy negatíve. illetve oly formában, hogy hallgatólag eltűri létü-

ket és alkalmazásukat. Az állami onnipotenciájának ez a felfogása a természetjog tulzásainak ellenhatásainként keletkezett és nyílt tagadásba vette, hogy létezhetnek az embernek veleszületett, tételesjogi-
lag meg nem szüntethető, fel nem függeszthető ősjogai, megoldhatatlan ellentmondásba keveredve önmagukkal akkor, amidőn a fejlődés ada vezetett, hogy ezeket a jogokat állampolgársági hovatartozásra való tekintet nélkül is társadalmilag elismerték és érvényesítették.

Helytelen volna azonban a másik véglet hibájába is esni s az emberjogok körét elhatárolatlanul hagyni a tiszta reálaktusoktól. Ebben a hibába esik Pikler, amidőn alapjogoknak mindazokat

a szabadságokat tekintti, amelyek jogi szabályozást nem nyertek: "...lehetetlen megérteni, miért volna-
nak éppen azok az emberre megillető ősjogok, amelyeket felsorolni szokás, és nem például a házasságkötés joga azzal, akit elvennünk tetszik és a tetszésünk szerinti séta vagy játék stb.joga..."^{10./} Nem veszi tehát figyelembe, hogy ezeknek a szabadságoknak egy része joghatás nélküli reálaktus. a másik része ellenben már jogi hatásokat von maga után vagy vonhat maga után s így semmi tényleges, erkölcsi és jogi akadály nincs annak, hogy magvalósítható legyen velük szemben a szabályozott szabadság elve, a normatív emberjogi feltételek rendszere.

Azok a követelmények, amelyek a ma államát ~~ja~~ már nem az egyének parancsolójának, szükségképpen fölérendeltjének s így végeredményben az egyénektől idegen, velük szembenálló tényezőnek fogják fel, hanem egyének olyan kreaturájának, amely meg nem különböztethető és el nem választható azoktól, számolnak az emberjogok dogmatikájában való alapvető változással is. Amíg az emberjogok ujkori, sőt legujabbkori megfogalmazása is csak akkor látott ilyen jogokat, ha azokat az államhatalom rendezte, kifejezetten engedélyezte vagy hallgatólagosan elismerte, addig ma ezeket már a tiszta reálaktusok közé kell sorolnunk.

Ez az okfejtés az alapja Szabó meállapításának is, aki szerint: "Akár elismerik a

Imre 2. v. 11
Imre 2. v. 11

jogászok, akár nem, az emberi jogokat illetően be-
következett változások az emberi jogok jogi jelle-
gének változását és az emberi jogoknak bizonyos
fokig a jog síkjáról való áthelyezését is jelentik
az államrendszer és a gazdasági rendszer kérdéseinek
közvetlen síkjára, amelynek során a jogi szabályo-
zás másodrendűvé válik."11./

Ezt a felfogást csak azzal kell
kiegészítenünk, hogy véleményünk szerint az a kö-
rülmény, hogy valamely magatartás jogilag nem sz-
abályozott jellegű, még nem jelenti szükségképpen
a jog síkjától való teljes elvonatkoztatást, csak
abban az esetben, ha pusztán, tisztán reálaktussá
válik, vagyis joghatásokat egyáltalán nem vált ki

sem jogilag, sem tényleg.

Ezt a következtetést azonban maga Szabó Imre is elismeri abban a végső konklúziójában, amelyben az emberi jogok jogi jellegének megváltozását abban határozza meg, hogy: "...a polgári társadalomban erejüket önmagukban, közjogi jellegükben hordó alkotmányjogi rendelkezések a fejlődés során irányelvekké és inkább a társadalmi-állami rendszer jellegét meghatározó olyan szabályokká váltak, amelyek az államot már nem közvetlenül az egyénnel, hanem a közösséggel, az egész néppel szemben kötelezik s amelyeknek biztosítéka immár nem, vagy elsősorban nem jogi természetű biztosíték."^{12./}

12./Szabó.i.m. 145.old.

Azok a reálaktusok, amelyek egyáltalán nem jogi jellegűek, ~~amelyek~~ azáltalunk hangoztatott tiszta reálaktusok, míg a jogi hatásokat is kiváltható reálaktusok biztosítékai valóban elsősorban tényleges jellegűek és csak másodsorban jogiak.

Ennek a látszólag tisztán dogmatikai, csak elméleti síkon nyugvó elhatárolásnak pedig igen jelentős gyakorlati következményei is vannak. Ebből az elhatárolásból következik ugyanis, hogy vannak az egyéni és közösségi életnek olyan területei, amelyeken elegendő és megfelelő az állami beavatkozás és kényszerítés hiánya, vagyis negatív jellegű követelményekkel is biztosítható terület, de vannak olyanok is, amelyek a szociális és gazdasági viszonyok pozitív megszervezését is jelentik s amelyek során az emberek aktív tagokként a legteljesebben résztvehetnek a közösségi életben.

Ennekfolytán az egyéni, önkéntes közösségi és állami élet között lényeges, sőt alapvető differenciák vannak: az ember természeténél fogva társas lény, ezen felül állami lény is, vagyis - szemben Pikler felfogásával - nem pusztán belátásból, belátástól függetlenül is, az ő veleszületett tulajdonságainál fogva szükségképen társas életet él. Életkörülményei, emberi természetének megfelelő szükségleteti, vágyai ösztönzik, sőt hajtják erre. Éppen ezért az állam nem hasonlítható egy magánegyesüléshez, melyben tetszés szerint belépni és amelyet tetszés szerint elhagyni lehet az önként vállalt feltételek mellett, míg az állam keletkezése és fennállása szükségszerű, ké-kényszerű. S vannak olyan feladatok, amelyek csakis

közösen, együttes erővel hajthatók végre, ellenkezés esetén a kisebbségnek a többség felfogása szerinti magatartásra kényszerítésével vagy késztetésével.

E feladatok megoldására az államhatalomhoz mindennekelőtt a nyers erő, a fizikai kényszerítés egységei tartoznak: a haderő és a közbiztonsági szervek. Ezek megteremtése a közösségi élet kezdeti szakában nem szokott nehézségekbe ütközni, hiszen az első államok sokkal nagyobb mértékben voltak hatalmi közszervezetek, mint a maiak, melyeknél a hatalmi eszközök szerepét rendes körülmények között a gondozó, ellátó, szociális és kulturális tevékenység csaknem háttérbe szoríthatja s a hatalmi jelleg csak rendkívüli körülmények között nyomul ismét előtérbe.

Ezek a változások igényelték azoknak a normáknak a terminologiai módosítását is, amelyek a közösségim életre vonatkoznak. Azokat a szabályokat, amelyek az emberi együttélést az állam keretein belül hivatottak rendezni, mint az erkölcsi és konvencionális normák homogén tömegéből kialakuló új norma-ágazatot nevezte el a terminologia jognak, s egyben azzal a követelménnyel ruházta fel, hogy az emberek igazságérzetére és méltányossági hajlamára legyen felépítve. Márpedig ez a követelmény már a legprimitívabb, a legbarbárabb szociális érzékű emberben is magvan, de az idők során mind finomultabb formában áll eléünk, azzal a hivatással, hogy azoknak a maga-

tartásait, akikhen az igazságosságnak és a méltá-
nyosságnak ~~xx~~ az "a priori" érzetét valami ennél
is erősebb adottság érvényre jutni nem engedi, a
fizikai kényszer, az erőszak hatalmával terelje
olyan irányba, amely a közösségi követelményeknek
leginkább megfelel.

5. c i m .

A j o g i h a t á s k ö r k o n k r e -
t i z á l á s a .

Ahhoz, hogy a jogi beavatkozás határait a reálaktusoktól elhatárolhassuk, szükségképpen a jog céljából kell kiindulnunk, amire vonatkozólag a korábbiakban megfelelő vizsgálódásokat folytattunk. A jogcél határozza meg - mint

az államban az államcél, - vagy legalább is döntően irányítja a jogi /állami/ feladatokat. Ennélfogva a jog határai az egyesekkel szemben éppen a jogcél fogalmának meghatározásától függenek.

"Mint ahogy pedig - mint láttuk, - a "panta rhei, panta khorei, kai oudem menei" szabályánál fogva a jogcélok és államcélok is immanens jellegűek és függenek attól is, hogy milyen a vonatkozó társadalom kulturális, gazdasági fejlettsége, egyes feladatoknak önkéntes közösségek vagy egyéni magatartások által való ellátási képessége, anyagi ereje, - továbbá attól, hogy milyen mértékben nőnek és szaporodnak a közösségi érdekek a társadalomban, mind-
ezeknél fogva a jogi hatáskörnek is változnia kell.

Sőt egyforma társadalmi fejlettségi és gazdasági viszonyok mellett még attól is függni fog az egyéni és jogi hatáskör elválasztása, s ehhez képest az állam jogi beavatkozásának mértéke is, hogy a társadalom milyen eszmeáramlat hatása alatt milyen konkrét követelményekkel lép fel az állammal szemben.

Márpedig a kérdés megoldása nem csak eszmei és gazdasági szempontból döntő, hanem azért is, mert eszerint változik az egyének szabad mozgása vagy megkötöttsége s az állami és jogi hatáskör terjedelmétől függ a társadalom fejlődése és fejlődésének mértéke is.

Az a két véglet, amelyek között a kérdés megoldása mozog, az individualizmus és az univerzalizmus társadalom- és államszemlélete:

Az INDIVIDUALIZMUSNAK megfelelő "non interventio" elvét, vagyis az állami hatáskörnek mind szűkebb térre szorítását a gazdasági életben az individuál-liberális iskola követelte, politikai téren pedig ennek tulhajtása: a radikalizmus. - Ezek részletezése nélkül, csupán kritikájukat kívánjuk a korszellem által megkövetelt logika szabályaival kifejezni.

1./ Nem állja meg a helyét ennek a felfogásnak az az alapvető állítása; mintha az egyesek önkéntes összeműködés sokkal hatékonyabban lehetne szolgálni a közcélokat, mint az állami és jogi kényszer-szervezet által. Nemcsak arra kell itt gondolnunk, hogy az embereknek egy jelentős része hajlamos arra, hogy egyik egyéni társulásokkal ne a közösségi, hanem a saját egyéni érdekeit, vagy a legjobb esetben valamiféle csoport érdekét szolgálja, -hanem főleg arra kell figyelemmel lennünk, hogy az egyesek rendszerint ezeket a közösségi

célokat szolgálni egyáltalán nem is képesek állami beavatkozás nélkül!

Ha nek a nézetnek csak egyik legkiemelkedőbb képviselőjét: a szociológus Spencert nézzük, az ő felfogása nyomán az adminisztratív nihilizmus álláspontjára kellene eljutnunk, melyben az állami tevékenység köre csak az igazságszolgáltatásra szűritkozik, vagyis az államnak éppen azokat a funkcióit szüntetné meg, melyek ellátására az állam a fejlődés során nemcsak a legalkalmasabbnak, hanem a legnélkülözhetetlenebbnek is bizonyuât.

2./De nem következik az államhatalom be nem avatkozása a társadalom organikus voltából sem; abból csak az következik, hogy a társadalom tetszés szerinti nem változtatható meg, hanem csak olyanváltoztatások, újítások tehetők meg rajta, amelyekre megvannak a többi tényezők részáról is az előfeltételek/t.i. a szociális és gazda-

sági előfeltételek./

Ha az állam pusztán rendfenntartó, békefenntartó szerepre volna hivatva, s a jog is csak ezeket a szerepeket tölthetné be, magyarázat nélkül maradnának azok a reálaktusok, amelyek pedig a ma államának a tevékenységi körében talán már a többséget teszi ki.

AZ UNUVERZALIZMUS viszont a minél szélesebb körű jogi szabályozásnak a híva, a közösségi érdekek védelmében. Szélső típus az u.n. közjóléti rendőrállam, melynek elve szerint az embereket még akaratuk ellenére is boldogítani kell, elfeledve, hogy a boldogság szubjektív fogalom. Emellett megvalósulása kétséggel annak az egyéniségnek a megsemmisítését jelentené, melynek fontosságára a fejlődés során mint az emberiség

egyik leghagyobb kincsére mutattunk rá, s amely értékek az emberiség igazi kulturájának hordozói. Az ilyen állam minden joakarata mellett is - szükségképpen zsarnoki jellegűvé válik.

Mindezek figyelembevételével megállapíthatjuk, hogy az állami és jogi hatáskör terjedelmét általános érvényű szabállyal meghatározni nem tartjuk kívánhatónak, minthogy ez a társadalom fejlettségének mértékétől függ. Első vonalban az államnak csak azt a feladatot imputálhatjuk az egyéni magatartások körére nézve, hogy gondoskodjék az egyéni fejlődés és érvényesülés feltételeiről, sőt ezt is csak abban az esetben írja elő jogszabályaival, ha tapasztalata szerint az egyesek vagy önkéntes társulásaik erre nem képesek, vagy csak olymód volnának képesek, amint az összesség érdekének a többségi elv szerint megállapított tartalmával összeegyeztetni nem lehet.

A helyes jogi szabályozási és állami hatásköri mértékek abban kell megjelölnünk, hogy mivel mindezek a beavatkozások csak eszközök a társadalmi fejlődés előmozdítására, az intervenció politikájával sohasem szabad annyira menni, hogy megsemmisüljön az egyéni kezdeményezés lehetősége, a ~~tételek~~ tetterő és az önállóság, mint olyan tulajdonságok, amelyek lendítő erői a társadalom fejlődésének.

Figyelembe kell azonban venni, hogy a társadalom fejlődésével szaporodnak és módosulnak a közösségi érdekek: mind újabb és újabb olyan életviszonyok merülnek fel, amelyek jogi és állami rendezést, sőt esetleg ilyen jellegű kezelési hatáskört is igényelnek; így a beavatkozás mérvének is szükségképpen fejlődnie, változnia kell. Ezzel pedig automatikusan

bővül vagy szűkül azoknak az aktusoknak a köre, amiket
a reál-, illetve jogi aktusok csoportjaiként külön-
bözöttünk meg.-
